

Vernederlandsing voor de eindstreep?

De taalsituatie in het middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg tijdens het interbellum

Middelbaar onderwijs was in de 19de eeuw het onderwijs voor kinderen uit de burgerij, bedoeld voor de vorming van de politieke, bestuurlijke en intellectuele kaders van het land.¹ Onder meer met een toelatingsexamen, een hoog school- en kostgeld en een Franse taalbarrière werd de toegang tot het middelbaar onderwijs beperkt. Vanuit de rijke bovenlaag die de politieke en economische macht in het onafhankelijke België in handen had, ging vanaf 1830 een sterke verfransingsdruk uit. Een degelijke kennis van het Frans was voor een succesvolle carrière onontbeerlijk, waardoor het middelbaar onderwijs in de greep van de taal van Molière kwam. Tegen dit schijnbaar onstuitbare verfransingsproces kwam geleidelijk aan een Vlaamsgezinde tegenstroom op gang om de positie van de moedertaal in het bestuur, het onderwijs en het gerecht te verbeteren, die vanaf de jaren 1870 krachtiger werd.

Driekwart eeuw geleden, in 1932, werd de door de Vlamingen lang verwachte vernederlandsing van het middelbaar onderwijs wettelijk geregeld. De wet vertrok vanuit het principe dat de streektaal de onderwijstaal moest zijn. Met de invoering van de officiële ééntaligheid in Vlaanderen leek een einde te komen aan een langdurig taalconflict. Waren de hooggestemde verwachtingen van de Vlaamsgezinden evenwel gerechtvaardigd? De halfslachtige toepassing van de taalwetgeving die sinds 1883 aan het onderwijs werd opgelegd, deed velen onder hen twijfelen. Zowel uit onkunde door een gebrek aan leraren die het Nederlands machtig waren als uit onwil was de vernederlandsing erg moeizaam gevorderd. Bovendien bestond de vrees dat een vergaande vernederlandsing de concurrentiepositie tegenover het andere onderwijsnet zou verzwakken. In welke context de wettelijke regeling van

1. Het middelbaar onderwijs van de 19de eeuw was in twee types georganiseerd. Ten eerste, onderwijs van de eerste of hogere graad met een minimum vijf-, zes- of zevenjarige studiecycclus die kwam na het lager onderwijs, algemeen vormend was en voorbereidde op hoger onderwijs. Ten tweede, de middelbare scholen die drie studiejaar omvatten met een eigen programma en finaliteit, en aangeduid werden als middelbaar onderwijs van de tweede of lagere graad. Voor de colleges en athenea was de zesde (of zevende) klas de laagste klas, de eerste klas (retorica) de hoogste; voor de middelbare scholen was het eerste studiejaar de laagste klas en het derde studiejaar de hoogste.

1932 tot stand kwam en of ze inderdaad het einde inluidde van Franstalig middelbaar onderwijs in Vlaanderen behandelen we in deze bijdrage. We onderzoeken hoe de daadwerkelijke toepassing van de taalwet verliep op het concrete onderwijsterrein. De taalsituatie in het middelbaar onderwijs voor jongens in de provincie Limburg vormt daarbij het uitgangspunt.²

DE EERSTE VLAAMSE COLLEGES

Inzake de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs speelden de Limburgse katholieke colleges van Maaseik, Neerpelt en Peer een pioniersrol in Vlaanderen.³ De ligging van deze scholen ver weg van de taalgrens en van een verfranste stad, een vrijwel totale afwezigheid van Waalse leerlingen, de onvolledige humanioracyclus in Neerpelt en Peer en het ontbreken in laatstgenoemde gemeenten van een concurrerende rijksschool verklaren het proces van vroege vernederlandsing. In Maaseik benutten de kruisheren vanaf het schooljaar 1909-1910 voor alle vakken en alle klassen het Nederlands als voertaal; het Frans werd wel, naast de moedertaal, gebruikt tijdens de ontspanningsmomenten om de Franse spreekvaardigheid op peil te houden. In het bisschoppelijk Sint-Hubertuscollege in Neerpelt was dit niet het geval en werd van bij de oprichting van de school in 1910 begonnen met volledig Nederlandstalig onderwijs en met de moedertaal ook als omgangstaal tijdens de ontspanning en in het godsdienstig verenigingsleven, wat een essentieel onderdeel vormde van het schoolleven. Dat gebeurde niet zonder tegenstand van het bisdom Luik waartoe Limburg behoorde, dat uiteindelijk zwichtte door de koppige houding van de uit Nederlands-Limburg afkomstige directeur Jaak Peuskens en de bijzonder goede uitslag die het gepatroneerde college behaalde in het Concours Général waaraan de school in 1913 voor de eerste maal moest deelnemen.⁴ Tijdens het interbellum vond dat Vlaamse college weerklank in flamingantische milieus in heel Vlaanderen doordat verscheidene leidinggevende figuren van de Vlaamse beweging in Neerpelt hun zonen onderwijs lieten volgen met het Nederlands als enige voertaal; onder hen zonen van August Borms, Frans Van Cauwelaert en Emiel Wildiers. In het Sint-Lambertuscollege in Peer was onder directeur Lambert

2. Deze bijdrage is gebaseerd op mijn doctoraatsproefschrift: P. Janssenswillen, *Bezielde vorming. Schoolbeleving in het middelbaar onderwijs voor jongens in de provincie Limburg, 1878-1970*, KULeuven, Faculteit Letteren Subfaculteit Geschiedenis, onuitgegeven doctoraatsproefschrift, 2007.

3. M. Hanson, *Van Frans naar Nederlands. De taalsituatie in het Limburgs middelbaar onderwijs 1830-1914*, Leeuwarden-Maastricht, 1990.

4. Gepatroneerde colleges waren scholen, opgericht door particulieren, waaraan de gemeentelijke overheid haar patronaat toekende. In de praktijk werden ze gesubsidieerd door de gemeente en veelal geleid door de geestelijkheid. Ze waren net zoals de athenea verplicht gesteld deel te nemen aan het jaarlijkse Concours Général. P. Janssenswillen, *Het Sint-Hubertuscollege van Neerpelt. Historiek van het "eerste Vlaams college" 1910-1957*, KULeuven, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte Departement geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1986, pp. 30-40.

College Sint-Hubertus

TE NEERPELT

Inrichting voor Openbaar Middelbaar Onderwijs.

PROSPECTUS

Doel der Inrichting. Mannen te vormen en christenen, ziedaar in twee woorden het doel der Inrichting, het onvermoeid streven van Directeur en Leeraars van het College St-Hubertus.

Onderwijs en Opvoeding. De Inrichting bevat naast de Humaniora den driejarigen Cursus der Middelbare School.

De **Humaniora** leiden op tot de hogere studiën aan Universiteit of Seminarie. Het studieprogramma der Koninklijke Athenæa is er verplichtend.

De **Middelbare School** bekwaamt de jongelingen voor Handel en Nijverheid, alsook voor het waarnemen van een ambt bij het Beheer der Spoorwegen, Posterijen, enz. Ook de Middelbare School volgt het officieel

Cover van prospectus van het Sint-Hubertuscollege in Neerpelt, ca. 1914.
[Archief Sint-Hubertuscollege, Neerpelt]

Engelen het schoolleven praktisch volledig vernederlandst. Na zijn overplaatsing naar het Sint-Jozefscollege in Hasselt in 1917 zou hij daar het vernederlandsingsproces versnellen.

TWEETALIGHEID ALS NORM

In het officieel middelbaar onderwijs werden tijdens de Eerste Wereldoorlog in het kader van de *Flamenpolitik* maatregelen doorgedrukt om de positie van het Nederlands te verbeteren door een strikte naleving van de taalwetgeving te bevelen. De Duitsers hoopten op die manier Vlaamsgezinde bondgenoten – activisten genoemd – aan te trekken die de Belgische Staat konden ondermijnen.⁵ Zo verplichtte een besluit van 7 oktober 1916 het Koninklijk Atheneum in Tongeren zich in regel te stellen door het vak natuurwetenschappen trapsgewijze in het Nederlands te onderwijzen.⁶ Enkele dagen later werd die verplichting verder uitgebreid naar het vak wiskunde.⁷ De Franstalige afdelingen die, onder meer in Hasselt en Tongeren, in het kader van de taalwet van 1910 in Vlaamse athenea waren opgericht, werden in oktober 1917 opgeheven.⁸ De Duitse bezetter verordende op 4 juni 1918 een volledige vernederlandsing van alle Vlaamse rijks-, provinciale en gemeentelijke middelbare onderwijsinstellingen. Het nakende einde van de oorlog maakte deze verplichting evenwel tot dode letter.⁹ Na de bevrijding werden de Franstalige afdelingen hersteld.

Het vrij middelbaar onderwijs dat zich officieel niet gebonden voelde door de taalbesluiten van de bezettende overheid kwam ook onder druk om de positie van de moedertaal te verbeteren. Vanaf het schooljaar 1918-1919 voerde de

5. L. Wils, *Flamenpolitik en activisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog*, Leuven, 1974, p. 155. Limburg kende slechts een beperkt aantal activisten die vooral binnenskamers werkten omdat de bevolking erg wantrouwig stond tegenover de beweging.

6. Dit diende overeenkomstig de taalwet van 15.06.1883 en het ministerieel besluit van 06.05.1886 te gebeuren. Archief van het Koninklijk Atheneum in Tongeren (AKAT), Bundel B2: besluit van het Hoofd van het Burgerlijk Beheer bij de gouverneur-generaal in België, 07.10.1916. De studieprefect berichtte 10 dagen later dat met uitzondering van de tweede klas intussen alle lessen natuurwetenschappen waren vernederlandst. AKAT, Bundel correspondentie met het ministerie wereldoorlog 1914-1918: brief van de studieprefect aan het ministerie van Wetenschappen en Kunsten, 17 oktober 1916.

7. AKAT, Bundel correspondentie met het ministerie wereldoorlog 1914-1918: brief van de studieprefect aan het ministerie van Wetenschappen en Kunsten, 31 oktober 1916.

8. Archief van het Koninklijk Atheneum in Hasselt (AKAH), Register F: bericht van het ministerie van Wetenschappen en Kunsten, 28.10.1917; AKAT, Bundel correspondentie met het ministerie wereldoorlog 1914-1918: besluit van Algemeen Bestuurder H. Meert, 11 oktober 1917. In Tongeren gebeurde dat op 29 oktober, in Hasselt een dag eerder.

9. Deze verordening werd nader gespecificeerd in een aanvulling op 5 augustus 1918. Archief van het Sint-Hubertuscollege in Neerpelt (CASHN), K 11: brief van het provinciebestuur over de voertaal in de middelbare onderwijsinstellingen, 30 augustus 1918; L. Faingnaert, *Verraad of zelfverdediging? Bijdrage tot de geschiedenis van den strijd voor de zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den oorlog van 1914-1918*, Antwerpen, 1933, pp. 632-634.

Luikse bisschop Martin-Hubert Rutten in zijn Limburgse colleges trapsgewijs tot en met de vijfde klas de vernederlandsing door. Hij hoopte daarmee zowel aan de rechtmatige Vlaamse eisen tegemoet te komen als de radicalen de wind uit de zeilen te nemen, want ook in Limburg stak hier en daar het activisme de kop op. De vernederlandsing mocht de degelijke kennis van het Frans evenwel niet in de weg staan. Het bisdom had immers nood aan tweetalige priesters die inzetbaar waren in Luik en Limburg. Om het vertrouwen van katholieke ouders te behouden die voor hun kinderen een grondige Franse taalkennis wensten en de concurrentiepositie van het katholiek onderwijs in Limburg niet te verzwakken, was de bisschop voorstander van een voorzichtige aanpak.¹⁰ Het rijksmiddelbaar onderwijs behield immers het Frans als voertaal voor de meeste vakken en de verfransing leek er sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog eerder toe te nemen. Vandaar dat in de hoogste vier klassen van de Limburgse colleges Latijn en wiskunde in het Frans moesten worden gegeven. In de klassieke humaniora zouden op die manier ongeveer 60% van alle lessen in het Nederlands worden aangeleerd.¹¹ De diocesane overheid voorzag voor Frans gespreid over de volledige humaniora 25 lessen per week.¹² Op het einde van het schooljaar organiseerde het bisdom een wedstrijd tussen alle vijfde klassen van de bisschoppelijke colleges om hun studieniveau voor de twee nationale talen te toetsen. Aan tafel, tijdens de speeltijd en in colleges met veel Waalse leerlingen ook bij de meditatie gold een tweetalig regime.¹³ Voor openbare plechtigheden was de moedertaal voorgeschreven; elk jaar zouden de leerlingen een Frans toneelstuk moeten opvoeren.

De maatregelen van Rutten om de positie van de moedertaal te verbeteren, werkten aanstekelijk in andere bisdommen tot ongenoegen van kardinaal Désiré Mercier die niet kon tolereren dat het bisschoppelijk gezag werd ondermijnd en 'de politiek' zich bemoeide met de interne organisatie van katholieke colleges en kleinseminaries.¹⁴ Voor bisschop Rutten waren flamingantisme, sociale inzet en een

10. Bisschoppelijk Archief in Luik (BAL), Fonds Rutten, nr. 33b: circulaire van Mgr. Rutten, 21 juli 1919.

11. Op basis van het diocesaan lesrooster van 1907 zouden 69 van de 168 lessen per week (d.i. 41%) in het Frans worden gegeven; volgens dat van 1926 waren er dat 70 van de 168 lessen per week (d.i. 42%).

12. In de zevende voorbereidende klas 6 uur, in de zesde klas 7 uur, in de vijfde 5 uur, in de vierde 4 uur en in de drie hoogste klassen telkens 3 uur: in totaal 31 uur per week en zonder de voorbereidende klas 25 uur per week. Het diocesaan lesrooster van 1926 zou voor Frans 26 uur per week voorzien.

13. Het tweetalig regime werd concreet gerealiseerd door een Franse en een Vlaamse week. In colleges met weinig Waalse leerlingen moest de meditatie in het Nederlands worden gegeven. Het gebedenboekje diende wel tweetalig te zijn.

14. In januari 1921 kwam in andere bisdommen een petitiebeweging op gang die aandrang op de vernederlandsing van het katholiek middelbaar onderwijs. L. Vos, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging 1914-1935*, Leuven, 1982, pp. 234-237; R. Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging*, Leuven, 1975, pp. 239-246.

strijdend katholicisme met elkaar verstrengeld, een combinatie die typisch was voor de Vlaamse beweging in Limburg. Zo verzette hij zich op de bisschoppenconferentie van 11 september 1921 met klem tegen een gezamenlijke bisschoppelijke brief die alle Vlaamsgezinden viseerde.¹⁵ Rutten argumenteerde dat de vernederlandsingsmaatregelen die hij sinds twee jaar in zijn colleges in Limburg doorvoerde, de beste resultaten opleverden, vooral voor de Franse taalkennis. Ondanks verzet van sommige ouders die betoogden dat die taal niet meer behoorlijk werd aangeleerd in de katholieke colleges en hun kinderen naar Wallonië stuurden, steeg het leerlingenaantal in de colleges van Hasselt en Tongeren boven de 400. De resultaten voor Frans in een diocesane wedstrijd tussen de vijfde klassen van de bisschoppelijke colleges leverden een werkelijke vooruitgang op, aldus de Waalse inspecteur Paul Gérardin.¹⁶ Rutten adviseerde een gelijkaardig systeem in de andere bisdommen in te voeren dat dan ook legitieme voldoening kon schenken aan de Vlamingen.¹⁷ Het bisdom Luik bleef toen evenwel het enige waar duidelijke richtlijnen ter vernederlandsing werden voorgeschreven.¹⁸ Het ontbreken van dergelijke maatregelen in de andere bisdommen betekende dat elke onderwijsinstelling op eigen tempo de vernederlandsing doorvoerde.¹⁹

Bisschoppelijke instellingen

De bisschoppelijke instellingen in Limburg, waarvan de meeste een onvolledige humanioracyclus inrichtten, pasten grotendeels de diocesane maatregelen inzake vernederlandsing toe.²⁰ De meeste leerlingen die studeerden aan katholieke colleges

15. BAL, Fonds Rutten, nr. 32: voorbereidend memorandum voor de bisschoppenconferentie van 11.09.1921; R. Boudens, *Kardinaal Mercier [...]*, p. 212.

16. BAL, Fonds Rutten, nr. 159: verslag van inspecteur Gérardin, inspecteur voor Frans over het 'concours épiscopal', 1921.

17. BAL, Fonds Rutten, nr. 32: voorbereidend memorandum voor de bisschoppenconferentie van 11.09.1921.

18. Kardinaal Jozef-Ernest Van Roey zou pas in 1930 instructies i.v.m. vernederlandsing uitvaardigen voor het aartsbisdom, waarbij jaarlijks opklimmend minstens twee derden van de lessen in het Nederlands moesten worden gegeven. P. Moens, *Het taalregime en het moedertaalonderwijs in het katholiek middelbaar onderwijs voor jongens in de provincie Antwerpen van 1906 tot 1940*, KULeuven, Faculteit Letteren Departement geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1997, pp. 87-95.

19. In Oost-Vlaanderen was het Franciscaans Sint-Antoniuscollege in Lokeren in 1919 het eerste vernederlandsste college, gevolgd door het Sint-Maartensinstituut in Aalst. Nieuwe colleges zoals dat van Waregem (1929) en het Sint-Lievenscollege in Antwerpen (1930) startten meteen volledig in het Nederlands. M. Hanson, *Middelbaar onderwijs*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 2259-2268; P. Moens, *Het taalregime [...]*, pp. 263-265.

20. De bisschoppelijke colleges van Bilzen, Bree, Genk, Neerpelt, Maasmechelen en Peer richtten een onvolledige humanioracyclus in. – De instellingen ingericht door religieuze orden en congregaties laten we bij gebrek aan voldoende bronnenmateriaal buiten beschouwing. Het betreft het Sint-Jozefsinstituut in Borgloon (Broeders Hiëronymieten), het Sint-Trudoinstituut in Sint-Truiden (Broeders van de Christelijke Scholen) en het Sint-Michiëlsinstituut in Leopoldsburg

met een onvolledige humanioracyclus en die hun studies verder wensten te zetten, deden dat in het Sint-Jozefscollege in Hasselt, het Klein Seminarie in Sint-Truiden of het Onze-Lieve-Vrouwecollege in Tongeren. Afhankelijk van de stand van de vernederlandsing in die scholen leidde dit tot aanpassingsproblemen voor leerlingen die uit de 'kleine' colleges overstapten. De verfransing onder invloed van de mijnindustrie bleek een grotere impact uit te oefenen op het taalgebruik in het 'gevestigde' Sint-Jozefscollege in Beringen dan in het pas in 1919 opgerichte Sint-Jan Berchmanscollege in Genk. Achtereenvolgens zullen we aandacht schenken aan de toepassing van de taalvoorschriften van Rutten in de colleges van Beringen, Hasselt en Tongeren en in het Klein Seminarie in Sint-Truiden.

De toevloed van Franstaligen in de omgeving van de steenkoolmijn in Beringen had bisschop Rutten ertoe aangezet begin 1918 een aantal regels voor het taalgebruik tijdens de religieuze diensten en in het onderwijs op te leggen.²¹ In het middelbaar onderwijs was het toegelaten dat Vlaamse kinderen om Frans te leren aan een Franstalige afdeling studeerden – die in Beringen niet bestond – op voorwaarde dat dit een degelijke kennis van de moedertaal niet in de weg stond. Om de kansen van de afgestudeerden van de katholieke scholen in de opkomende mijnindustrie gaaf te houden, was immers een degelijke Franse taalkennis vereist.

In het gemeentelijke Sint-Jozefscollege in Beringen werden vanaf 1917 de palmaressen eentalig Nederlands.²² De toneelstukken en de liederen die tijdens de prijsuitdeling werden opgevoerd, waren op één na allemaal in het Nederlands.²³ De leerlingen werden er onder directeur Jozef Geurts verplicht Frans te spreken op de speelplaats; overtreders kwamen er met een tamelijk lichte straf vanaf.²⁴ De controle gebeurde met het beruchte *cahier*, een boekje waarin betrapte leerlingen zelf hun naam moesten schrijven en dat ze dan op hun beurt konden doorgeven wanneer ze een medeleerling betrapten. Het tarief was één frank per overtreding. Met de opbrengst van het *cahier* werden nieuwe voetballen gekocht.²⁵ Tijdens de wekelijkse zondags-

(Broeders van Liefde). – Zowel het bisschoppelijk college in Neerpelt als dat van de kruisheren in Maaseik waren al volledig vernederlandsd en stonden dus verder dan de taalvoorschriften van Rutten.

21. BAL, Fonds Rutten, nr. 32: Question flamande: brief van bisschop Rutten aan de deken van Beringen, 7 februari 1918. Ook geciteerd in *Een noodkreet tot het Vlaamsche volk! De scholen in de Limburgsche Mijnstreek. (schooljaar 1927-1928). Door den Katholieken Vlaamschen Bond van Limburg*, Antwerpen, 1928, p. 15.

22. Het Sint-Jozefscollege in Beringen was een 'gemeentelijk' college dat geleid werd door priesters van het bisdom, wat qua statuut sterk leek op dat van een gepatroneerd college.

23. Archief van het Sint-Jozefscollege in Beringen (CASJB), Palmaressen vanaf 1922.

24. Volgens oud-leerling Vranken verloor wie betrapt werd één punt. CASJB, Puntenkaart, z.d. [tot 1920]. De tweetalige puntenkaart voorzag voor elke maand de rubrieken klas en studie; gedrag, regelmatigheid en wellevendheid; en gebruik der landstalen op bepaalde dagen der week. Y. Bormans & J. Deferme, *Het Sint-Jozefscollege van Beringen 1700-2000*, Beringen, 2000, p. 46.

25. Volgens een andere bron werd i.p.v. een *cahier* een sleutel doorgegeven "en op het einde van de speeltijd werd de uiteindelijke houder gestraft. Vanwege onze beperkte kennis van het Frans, werd

wandeling werden de internen vrijgesteld van de verplichting Frans te spreken.²⁶ In 1929 was de taaltoestand er als volgt: de zesde klas was volledig vernederlandsd; in de vijfde was een deel van de lessen tweetalig, een ander deel in het Frans en de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en wetenschappen werden in het Nederlands gegeven. Die laatstgenoemde drie vakken waren ook de enige waarvan in de vierde en de derde klas het Nederlands de voertaal was.²⁷ Volgens oud-directeur Alfons Vandenhoutd werd conform de richtlijnen van bisschop Rutten omstreeks 1928 het Latijn nog steeds door een Waalse leraar in het Frans gegeven in de vierde en de derde klas. De verplichting Frans te spreken tijdens de ontspanningstijd bestond toen niet meer. Een puntenkaart voor het schooljaar 1931-1932 vermeldde wel nog steeds de rubriek 'talen'.²⁸

In het Sint-Jozefscollege in Hasselt ging met Pasen 1917 de 73-jarige directeur Paul Noelmans met pensioen. Hij had er in de jeneverstad een ambtstermijn van 35 jaar op zitten en zou tot zijn overlijden in 1920 op het college van Hasselt blijven. Zijn opvolger Lambert Engelen was voordien directeur van het Sint-Lambertuscollege in Peer, waar hij een Vlaamsgezind profiel had gekregen door de vernederlandsing van het schoolleven. De komst van de nieuwe directeur bleek voor vele Vlaamsgezinden een trendbreuk in het Sint-Jozefscollege, waar Noelmans een franskiljonse reputatie had ondanks het feit dat hij in het begin van het schooljaar 1916-1917 de inschrijvingsregisters en de boekhouding van de school had vernederlandsd.²⁹ Engelen zette die ontwikkeling verder door op het einde van dat schooljaar Nederlandstalige palmares uit te delen.³⁰ Volgens retorica-leerling Jozef Keunen werden met uitzondering van het Nederlands alle vakken in het Frans gegeven. Sommige leraars zoals die van aardrijkskunde en Engels schakelden bij gelegenheid wel over naar het Nederlands als iemand iets niet begreep.³¹

Gesteund door bisschop Rutten vernederlandsde directeur Engelen de zesde en de vijfde klas van het college.³² Buiten de lessen werd de Nederlandse voormid-

enkel tegen elkaar gefluisterd. Je wist immers nooit wie de sleutel in handen had" (oud-leerling afkomstig uit Lummen die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Beringen studeerde). *Dat bestond vroeger niet ... Getuigenissen over het dagelijks leven in Limburg, 1900-1940*, Hasselt, 1994, p. 48.

26. Y. Bormans & J. Deferme, *Het Sint-Jozefscollege van Beringen [...]*, p. 46.

27. De hoogste twee klassen, poësis en retorica, waren in Beringen niet ingericht.

28. CASJB, Puntenkaart, 1931-1932.

29. R. Van der Heijden, Bijdrage tot de geschiedenis van de vernederlandsing van het vrij onderwijs in het begin van de XXe eeuw. Het Sint-Jozefscollege van Hasselt, sfeerbeeld van een vernederlandsingsproces 1882-1932, in: *De Tijdspiegel. Cultureel blad voor Limburg*, jg. 37, 1982, nr. 4, p. 11.

30. Vanaf 1919 vermeldde het palmares voor alle klassen eerst het vak Nederlands vóór het Frans.

31. F. Driesen, *Taaltoestanden en moedertaalonderricht in het katholiek middelbaar onderwijs voor jongens (1830-1940): St.-Jozefscollege Hasselt*, KULeuven, Departement geschiedenis, onuitgegeven seminarieoefening, 1976-1977, pp. 24 en 90-91.

32. BAL, Fonds Rutten, nr. 32: voorbereidend memorandum voor de bisschoppenconferentie van 11 september 1921.

dag en de Franse namiddag vervangen door een Vlaamse en een Franse week.³³ Op elke overtreding door het spreken van een 'verkeerde' taal stond een boete van 0,05 BEF ten voordele van de missies. Een toelating vragen in het Nederlands werd tijdens een Franse week eenvoudigweg genegeerd.³⁴ Er worden 'lovenswaardige' inspanningen gedaan "*pour appliquer la semaine française*", noteerde de diocesane inspectie op 11 februari 1920, ook al werd tijdens de Nederlandse week vooral het Hasseltse dialect gesproken en beperkte het Frans tijdens de Franse week zich tot "*ah oui hé, ah non hé*", als een surveillant in de buurt kwam.³⁵ Op de prijsuitdelingen bij het einde van het schooljaar werden zowel Frans- als Nederlandstalige werken opgevoerd, conform de diocesane richtlijnen ter zake.³⁶ De programma's voor die gelegenheden waren ten laatste vanaf 1924 volledig in het Nederlands gesteld.³⁷

Het nieuwe Vlaamsgezinde klimaat dat in Hasselt heerste, leidde tot het vertrek of de neutralisering van een aantal priester-leraren die de vernederlandsing in de weg stonden.³⁸ Volgens de flamingantische priester-leraar Clement Hendrickx sympathiseerden "*de meeste*" leraren met de Vlaamsgezinde christendemocraten.³⁹ De maatregelen die Engelen trof inzake vernederlandsing, vielen niet in goede aarde bij een deel van de Hasseltse Franstalige burgerij en leidden mede door een ondiplomatisch optreden van de directeur tot enkele incidenten.⁴⁰ Engelen stak zijn aversie voor het franskiljonse milieu immers niet onder stoelen of banken. Tijdens de prijsuitdeling van 1920 in aanwezigheid van vicaris-generaal Hubert Bovens brachten de genodigden tijdens het diner een toast uit met hulde aan de koning en "*voor het één en onverdeelbaar België*".⁴¹ Een uit Nederland afkomstige leraar begaf zich daarop naar de piano en iedereen stond recht in afwachting van de *Brabançonne*. In plaats daarvan werd echter de *Vlaamse Leeuw* uitgevoerd, waarna het gezelschap applaudiseerde in de hoop alsnog het Belgische volkslied te horen. Maar er gebeurde niets "*malgré les vives instances et protestations des convives*". Waarop de pianist terugkeerde

33. G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering. Sint-Jozefscollege Hasselt 100 jaar 1882-1982*, Hasselt, 1982, p. 188.

34. Archief van het Sint-Jozefscollege in Hasselt (CASJH), Clement Hendrickx, *Memoires*, 122. – Hendrickx was leraar aan het college vanaf 1928.

35. BAL, Fonds Rutten, nr. 159: verslag van inspecteur Gérardin, 11 februari 1920; *Gedenkboek Sint-Jozefscollege Hasselt 1882-1957*, Hasselt, 1958, p. 90; R. Van der Heijden, *Bijdrage tot de geschiedenis [...]*, p. 11.

36. G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering [...]*, p. 195.

37. F. Driesen, *Taaltoestanden en moedertaalonderricht [...]*, p. 34.

38. De weinig Vlaamsgezinde leraars Thomas Lambrechts en Antoon Thomissen verlieten het college respectievelijk op het einde van het schooljaar 1916-1917 en met Pasen 1922; de Waalse leraar Léo Melotte kreeg een volledige leeropdracht Frans. R. Van der Heijden, *Bijdrage tot de geschiedenis [...]*, p. 12.

39. CASJH, Clement Hendrickx, *Memoires*, 114.

40. G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering [...]*, pp. 195-196.

41. BAL, Fonds Rutten, nr. 33: brief van deken (?) Van Swijgenhoven van Beringen aan het bisdom, sept. 1921.

naar zijn plaats en zei: “*Dat muziekje [de Brabançonne] ken ik niet*”. Een gelijkaardig incident was er enkele jaren later in het Klein Seminarie in Sint-Truiden waar een ‘weerspannige’ blazer de *Brabançonne* met enkele maten inkortte.⁴²

Om te besparen, weigerde directeur Engelen in de koude herfst van 1920 de pas geïnstalleerde warmeluchtverwarming aan te zetten, wat consternatie veroorzaakte in en buiten het college.⁴³ Een aantal klagende leerlingen wees hij de deur. Ze trokken daarop naar het plaatselijke Koninklijk Atheneum, waar een meer Fransvriendelijk klimaat heerste.⁴⁴ De verhoudingen met de traditionele geldschietters van het college uit de francofone Hasseltse burgerij kwamen daardoor nog meer onder druk. Toen directeur Engelen voor de organisatie van het pinkstercongres van de Katholieke Vlaamse Landsbond in 1921 in Hasselt de hulp inriep van de scouts om het dienstbetoon te doen en mee op te stappen in de optocht, leidde dit tot een scheuring in de jeugdbeweging.⁴⁵

Scoutsleider Camille Vendrickx verbood immers de scouts “*die buiten de politiek dienden te staan*” op die vraag in te gaan en bedreigde hen met schorsing, waarop 22 scouts die in het college studeerden hun ontslag aanboden. Zij vormden een nieuwe groep en slaagden erin de jonge priester-leraar Ludovic Van Winkel als aalmoezenier te engageren.⁴⁶

Directeur Mathieu Roovers van het Onze-Lieve-Vrouwecollege in Tongeren die ook de nieuwe door Rutten voorgeschreven taalregeling toepaste, noteerde bij het begin van het schooljaar 1919-1920 dat niettegenstaande de ontevredenheid van vele Fransgezinde ouders, de concurrentie van het plaatselijke Koninklijk Atheneum met zijn Franstalige afdeling en het geleidelijk wegblijven van leerlingen uit de omliggende Waalse dorpen, het leerlingenaantal dat jaar in het college op peil bleef.⁴⁷ De traditionele Franstalige geldschietters van het college zouden er gepro-

42. Archief van het Klein Seminarie in Sint-Truiden (AKLSEMST), Doos 40, I: brief van Mgr. Simenon aan de directeur, z.d. [1926?].

43. G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering [...]*, pp. 43-44.

44. Ook een drastische verhoging van het schoolgeld zou de overstap van een aantal leerlingen naar het rijksonderwijs hebben gestimuleerd.

45. De scoutsgroep bestond op dat ogenblik ongeveer één jaar en rekruteerde zowel uit het college als uit het plaatselijke atheneum. G. Tilkin, *De scouts van de eerste eenheid St.-Joris van het Sint-Jozefscollege Hasselt, 1921-1954: ontstaan en groei gesitueerd in de geschiedenis van scouting in Vlaanderen*, KULeuven, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte Afdeling geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1989, p. 32; N. Aerts, *Het ontstaan en de ontwikkeling van katholieke scouting in Limburg (1919-1950). De triomf van een methode?*, KULeuven, Faculteit Letteren Departement Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2003, pp. 8-10.

46. G. Tilkin, *De scouts [...]*, p. 34.

47. Archief van het Onze-Lieve-Vrouwecollege in Tongeren (CA0LVT), Kroniek directeur Roovers, 1919-1920; *Gedenkboek Onze-Lieve-Vrouwecollege Tongeren 1894-1969*, Tongeren, 1969, pp. 19-20. – Een groot deel van de bevolking aan de taalgrens in het zuiden van Limburg was de Vlaamse beweging niet gunstig gezind, waardoor ook de katholieke studentenbeweging er moeilijk van de grond kwam. L. Vos, *Bloei en ondergang [...]*, p. 185.

beerd hebben de vernederlandsing ongedaan te maken.⁴⁸

Net zoals in het Sint-Jozefscollege in Hasselt was in Tongeren het taalgebruik op de speelplaats geregeld volgens een weekstelsel, waarbij afwisselend het Frans of het Nederlands moest worden benut.⁴⁹ Een surveillant controleerde hierbij of de leerlingen van dezelfde streek – zowel Nederlands- als Franstaligen – niet teveel met elkaar omgingen.⁵⁰ Ook het dialectgebruik ontsnapte niet aan zijn aandacht, evenals de gewoonte te zwijgen als een leraar in de buurt kwam wat vooral tijdens de Franse week gebeurde. Vanaf 1920 waren de uitnodigingen voor de prijsuitdeling in het Nederlands gesteld.⁵¹ Het palmares van dat jaar bleef tweetalig met een afzonderlijke vermelding van de Franstalige leerlingen voor Nederlands en godsdienst.⁵² Voormalig retoricaleraar van het Sint-Jozefscollege in Hasselt, Antoon Thomissen, die een francofone reputatie had en in 1922 directeur van het Onze-Lieve-Vrouwecollege in Tongeren werd, slaagde erin de vertrouwensband met de Franstalige burgerij in de Ambiorixstad te herstellen.⁵³ Zo toonde hij zich in 1924 geen voorstander van een verdere vernederlandsing die gecompenseerd zou worden door het aantal uren Frans op te voeren, ook al had de studieprefect van het plaatselijke Koninklijk Atheneum de resultaten van het door onderwijsminister Jules Destrée ingevoerde Vlaams regime als *“zeer bevredigend”* omschreven.⁵⁴

Bisschop Rutten had in 1919 voor de belangrijkste school van zijn diocesis, het Klein Seminarie in Sint-Truiden, dat veel Franstalige leerlingen telde, een aparte taalregeling uitgewerkt.⁵⁵ De zevende, zesde en vijfde klas werden gescheiden in een Vlaamse en een Franstalige afdeling.⁵⁶ In deze laatste sectie stonden evenveel uren Nederlands op het programma als in de Vlaamse; vanaf de vierde klas zaten alle leerlingen samen voor de lessen Nederlands. Vanaf het schooljaar 1928-1929 werd het externaat, sinds 1910 aan het Klein Seminarie verbonden, geleidelijk aan ontmanteld en overgebracht naar het heropgerichte Aangenomen College, een operatie die in 1932 werd voltooid. Dat was één van de maatregelen die bisschop Louis-Jozef Kerkhofs nam om de priesterrekrutering te stimuleren: *“Wij beoogen immers, door de stichting*

48. E. Raskin, *Gerard Romsée. Een ongewone man. Een ongewoon leven*, Antwerpen-Baarn, 1995, pp. 16-24.

49. Dit stelsel bleef minstens tot het einde van het schooljaar 1928-1929 in voege. CAOLVT, Register met overtredingen van het reglement, 2 juli 1924-7 maart 1928 en Register rapport, 1928-1937.

50. CAOLVT, Register rapport, 4 december 1912-23 februari 1921.

51. CAOLVT, Kaft programma's prijsuitdeling, 1897-1939.

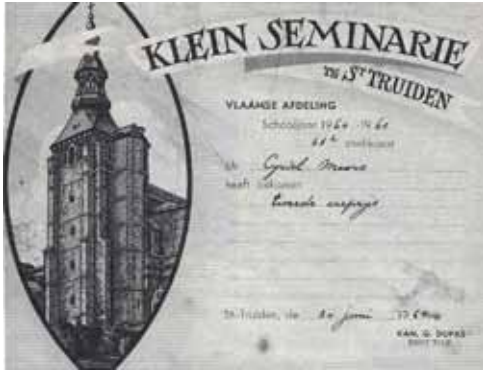
52. CAOLVT, Palmares 1917-1933. De 'afdeeling der Walen' bleef afzonderlijk vermeld tot in 1931.

53. *Gedenkboek Onze-Lieve-Vrouwecollege [...]*, p. 21.

54. BAL, Fonds Rutten, nr. 32: brief van directeur Thomissen van het Onze-Lieve-Vrouwecollege aan hulpbisschop Laminne, 8 februari 1924.

55. BAL, Fonds Rutten, nr. 33b: circulaire van Mgr. Rutten, 21 juli 1919.

56. AKLSEMST, Losse stukken: Prospectus Seminarie in Sint-Truiden, eerste afdeeling, z.d. [ca. 1922-1928].

Erekaart van de Vlaamse afdeling van het Klein Seminarie in Sint-Truiden, 1961.

[Archief Klein Seminarie, Sint-Truiden]

van een eenig diocesaan Seminarie de vorming van priesters die best aan ons twee, ja drietalig bisdom zouden aangepast zijn, die, door hun onderling contact, malkander beter zouden kennen en begrijpen en die de talen van het diocees goed zouden hanteeren”.⁵⁷ In de praktijk kwam van die hooggestemde verwachtingen niet veel in huis, daar de verschillende taalgroepen weinig in contact met elkaar kwamen. Zo verliepen de wandelingen voor Vlamingen en Franstaligen gescheiden.⁵⁸ De indeling van het Klein Seminarie in een Vlaamse en een Franstalige afdeling moest vorming van verschillende groepen in hun eigen taal stimuleren en kwam tegemoet aan “hunne

billijke eischen en wenschen”.⁵⁹ Toch zouden de Franstalige leerlingen ondanks hun numerieke ondervertegenwoordiging ruimere (taal)faciliteiten krijgen dan hun Vlaamse leeftijdsgenoten.⁶⁰ Bij de misdienaars en kosters werden er evenveel Vlamingen als Walen aangeduid. “Voor de Waalse heren is Sint-Truiden een ‘fief’, een leengoed dat ze vasthouden. De Vlamingen die in Saint-Roch waren, aanvaardden dat ze in het Walenland leefden, maar dat deden de Walen niet in Sint-Truiden. Daarbij was de directeur niet tegen zijn taak opgewassen”, aldus voormalig priester-leraar in Sint-Truiden Mathieu Roovers.⁶¹

Het samenzetten van Vlaamse en Franstalige leerlingen in het Klein Seminarie vanaf de vierde Latijnse betekende een rem op de verdere vernederlandsing van de instelling.⁶² Voor Nederlands, aardrijkskunde, geschiedenis, Grieks en wetenschappen was vanaf de vierde klas het Nederlands de voertaal; in de poësis en de retorica was dat ook het geval voor godsdienst. De klastitularissen van de hoogste twee klassen waren tot in 1929 Walen.⁶³ De omgangstaal in het seminarie was overwegend het Frans, o.a. de erekaarten en opschriften waren in die taal gesteld. “In ‘t Vlaamsch komt er een samenvatting achternahinken”, aldus Paul Smolders in een

57. AKLSEMST, Doos 80, I: Uittreksel van het Prospectus, z.d. [na 1928].

58. *Omzien in Dankbaarheid. 150 jaar katholiek onderwijs in de abdij van Sint-Truiden. Heilig-Hartschool, klein-seminarie, college*, Sint-Truiden, 1993, p. 101.

59. AKLSEMST, Doos 80, I: Uittreksel van het Prospectus, z.d. [na 1928].

60. *Omzien in Dankbaarheid [...]*, p. 84.

61. L. De Bruyne, *Paul Vandermeulen. Van frontaalmoezenier tot monnik*, Antwerpen, 1993, p. 219.

62. P. Smolders, *De taalkwestie in het Limburgsch onderwijs* (Katholieke Vlaamse Schoolbond. Tweede Brochure. Overdruk uit de Verslagbrochure van het Kongres 1929 van het Davidsfonds, s.l., s.d., p. 7).

63. De poësisleraar Bernard Troquet was pas tot diocesaan inspecteur in Wallonië gepromoveerd en vervangen door een Vlaming die voordien voor de derde klas stond; die werd op zijn beurt vervangen door een Waalse leraar die evenwel moeite deed om Nederlands te leren.

overzicht van het gehanteerde taalregime in het onderwijs in Limburg.⁶⁴ Ook de klasbibliotheken bevatten nauwelijks Nederlandstalige werken; het godsdienstig verenigingsleven was vanaf de derde klas integraal Franstalig.⁶⁵ Naar de buitenwereld toe profileerde het Klein Seminarie zich als een tweetalige instelling.⁶⁶ Het in uitbouw zijnde Aangenomen College in Sint-Truiden, dat voordien fungeerde als externaat aan het Klein Seminarie, kreeg een veel positievere beoordeling in 1929.⁶⁷ Het personeel was er Vlaamsgezind en enkele Vlaamse klassen waren reeds opgericht. Enkel de leraar wiskunde zou tijdens zijn lessen nog beide landstalen benut hebben. Om de Franse taalkennis op peil te houden, moesten de leerlingen tijdens de speeltijd in het Frans converseren met de surveillant.⁶⁸

In 1929 was het door bisschop Rutten ingevoerde taalregime 10 jaar oud. In een brochure over de taaltoestand in het Limburgse onderwijs werd het systeem geëvalueerd door P. Smolders, secretaris van het Katholiek Vlaamse Verbond van Limburg.⁶⁹ Al bij al was de vernederlandsing – uitgezonderd “*de zwakke plek Beeringen en de donkere schaduw S. Truiden*” – goed gevorderd, zeker in contrast met de positie van het Nederlands in de meisjespensionaten.⁷⁰ Pijnpunt vormde de overgang van de volledig vernederlandste vijfde klas naar de vierde, waar Latijn en wiskunde opnieuw in het Frans werden gegeven. Dat leverde wekelijks extra 9 of 10 uur Frans op, wat betekende dat de helft van het aantal weekuren in die taal werd gegeven en dit terwijl de leerlingen intussen het meest vertrouwd waren met de Nederlandse vakterminologie. Smolders betreurde dat het vak wiskunde vanaf de vierde klas in het Frans werd aangeleerd, wat een gebrekkige voorbereiding betekende voor Vlaamse ingenieurs waaraan de provincie Limburg zo'n grote behoefte had. Inspecteur Léo Pauchenne zag vooruitgang in de Franse taalkennis in de zesde en de vijfde klas van de Limburgse colleges. De aanstelling van Waalse leraren in het Vlaamse gedeelte van het bisdom noemde hij “*une heureuse innovation*”.⁷¹ Bovendien leerde volgens hem de Waalse leraar tussen Vlaamse collega's zelf snel Nederlands. Dat deze voorstelling van zaken misschien té rooskleurig was,

64. P. Smolders, *De taalkwestie [...]*, p. 7.

65. E. Valgaerts, *Taaltoestanden en moedertaalonderricht in het katholiek middelbaar onderwijs van 1830 tot 1940. Klein Seminarie Sint-Truiden en Aangenomen College Sint-Truiden*, KULeuven, Departement Geschiedenis, onuitgegeven seminarieoefening, 1977, p. 23.

66. De uitnodigingen voor de prijsuitdeling en het feest van de directeur en de palmaresen bijvoorbeeld waren tweetalig. E. Valgaerts, *Taaltoestanden [...]*, pp. 18-22.

67. Zie ook P. Vandevort, *Kijken in mijn spiegelkje*, s.l., 1984, p. 15 – Piet Vandevort was leerling aan het Klein Seminarie 1928-1930 en aan het Aangenomen College in Sint-Truiden 1930-1935.

68. E. Valgaerts, *Taaltoestanden [...]*, bijlage I.

69. P. Smolders, *De taalkwestie [...]*, p. 5.

70. P. Smolders, *De taalkwestie [...]*, p. 8.

71. BAL, Fonds Kerkhofs, nr. 72ter: brief van inspecteur Léon Pauchenne aan het bisdom, 3 juli 1928, 18 juli 1931 en 29 juli 1933. De inspecteur gaf praktisch dezelfde opmerkingen in 1931 en 1933.

blijkt uit het voorbeeld van de Waalse seminarist Marcel Labye die in 1925 in het Sint-Hubertuscollege in Neerpelt tot surveillant en leraar Frans werd aangesteld. Omdat hij nauwelijks Nederlands kende, leidde dit tot talrijke misverstanden in de exclusief Nederlandstalige school en nam hij een geïsoleerde positie in tegenover de rest van het lerarenkorps.⁷²

Inspecteur Pauchenne zag in 1928 dezelfde progressie voor het vak Frans als in de laagste twee klassen niet in de vierde en de derde klas van vooral de kleine colleges met een onvolledige humanioracyclus en nauwelijks Waalse leerlingen. Een gebrek aan aanmoediging van de leraren en een timide houding van de leerlingen droegen daartoe bij.⁷³ Vooral wanneer leerlingen uit deze scholen hun studies verderzetten aan colleges met een poësis en retorica, leverde dat vaak taalproblemen op. Het erg goede resultaat dat de colleges van Bree en Peer in 1929 behaalden in het *concours général* tussen de bisschoppelijke instellingen, weet Pauchenne aan het feit dat in beide scholen de directeur zelf Latijn (in het Frans?) gaf in de hoogste (derde) klas. Volgens de inspecteur beschikten beide scholen immers niet over “*un homme marquant capable*” die een heilzame invloed kon uitoefenen op zijn collega's.⁷⁴

Een inspectierapport van 1931 biedt ons een overzicht van het taalgebruik in de lessen wiskunde vanaf de vierde klas.⁷⁵ In de bisschoppelijke colleges van Bree, Peer, Maasmechelen en Tongeren werden die gegeven in het Frans; in de Vlaamse afdeling van het Klein Seminarie in Sint-Truiden was dat in het Nederlands. In laatstgenoemde school was sinds 1930 de trapsgewijze ontubbeling van de Vlaamse en Franstalige afdeling in de vierde klas verder gezet, waardoor alle vakken er in het Nederlands werden gegeven.⁷⁶ Tijdens één uur Latijn en één uur Grieks per week stonden er in alle klassen wel herhalingslessen in het Frans op het programma.⁷⁷ In het college van Hasselt werd in de vierde klas voor het onderdeel meetkunde net zoals voor het vak Latijn eerst het Nederlands gebruikt en daarna het Frans; in dat van Genk was algebra in het Nederlands en meetkunde in het Frans.⁷⁸ Een aantal colleges hadden de vernederlandsing vanaf de vierde klas dus al verder gezet.

72. Verscheidene leerlingen werden gestraft voor zaken die Labye verkeerd interpreteerde. *Liber Amicorum. 75 jaar Sint-Hubertuscollege te Neerpelt*, Neerpelt, 1985, p. 60.

73. BAL, Vicariat de l'enseignement, nr. 43: brief van inspecteur Pauchenne aan het bisdom, 3 juli 1928.

74. BAL, Vicariat de l'enseignement, nr. 43: brief van inspecteur Pauchenne aan het bisdom, 8 juli 1929.

75. BAL, Vicariat de l'enseignement, nr. 43: brief van inspecteur Henssen aan het bisdom, 28 augustus 1931.

76. AKLSEMST, Doos 19, IVb: historisch overzicht van het Klein Seminarie, s.d. – Geleidelijk aan kwamen het Nederlands en het Frans ook op gelijke voet te staan in “*les réunions de la maison*”.

77. CASJH, Kaft 1926-1931: brief van directeur Michiels aan het bisdom, 12 augustus 1930.

78. De vierde klas was in Hasselt een overgangsklas met geleidelijk meer Frans. Uit het overzicht dat directeur Jozef Michiels in 1930 opstelde, blijkt dat het college zowel wat het aantal lesuren

Athenea en rijksmiddelbare scholen

Bij zijn aantreden als onderwijsminister in december 1919 vatte de Waalse socialist Destrée het plan op om in de athenea van Antwerpen, Brugge en Tongeren naast een Franstalige een Nederlandstalige afdeling op te richten en de rijksmiddelbare scholen voor jongens van Brugge, Lokeren, Maaseik en Sint-Niklaas volledig te vernederlandsen.⁷⁹ In een telegram aan de studieprefect van het Koninklijk Atheneum in Tongeren op 11 september 1920 vroeg de minister de mogelijkheid te onderzoeken om het Nederlands te gebruiken voor alle vakken, behalve voor het Frans, in een afzonderlijke Vlaamse sectie.⁸⁰ Studieprefect L. Ballet stelde voor, zo'n regeling niet in één keer, maar progressief door te voeren.⁸¹ De lessen aardrijkskunde, geschiedenis en wetenschappen werden in Tongeren al in het Nederlands gegeven; voor Latijn, Grieks en wiskunde was dat (nog) niet het geval. Ballet merkte wel op dat drie leraren geen Nederlands kenden en niet ver van hun pensioen stonden. Kan je die dan nog verplaatsen, vroeg hij zich af. Bovendien vond hij dat in het voorgestelde systeem de lessen Frans best aan een vakspecialist werden toevertrouwd. Ten slotte plaatste hij kritische kanttekeningen bij het feit of de kosten de baten wel waard waren, want door de ontdubbeling van de klassen was er extra personeel nodig en dat voor een beperkt aantal Franstalige leerlingen.⁸²

Bij ministerieel besluit van 21 september 1921 vernederlandste minister Destrée bij wijze van proef de zevende klas van de koninklijke athenea in Antwerpen, Brugge en Tongeren.⁸³ Voor aardrijkskunde en geschiedenis adviseerde de minister dat de vaktermen zoveel mogelijk in de beide landstalen werden gegeven. Het aantal lessen Frans werd verhoogd, ten koste van het Nederlands.⁸⁴ De nieuwe taalregeling zou de volgende schooljaren progressief worden ingevoerd in de andere klassen.

In mei 1922 meldde de studieprefect van het Koninklijk Atheneum in Tongeren dat in de zevende klas van de Vlaamse afdeling het Latijn volledig in het

als wat de taalregeling betreft zich hield aan de diocesane voorschriften. CASJH, Kaft 1926-1931: brief van directeur Michiels aan het bisdom, 12 augustus 1930.

79. L. Bauwens, *Code de l'Enseignement Moyen et de l'Enseignement Normal Moyen*, Brussel, 1929, p. 144.

80. De minister wilde aanvankelijk het nieuwe taalregime in Tongeren vanaf 1 oktober 1920 laten ingaan, maar moest dit uiteindelijk met een jaar uitstellen. AKAT, Bundel B2: Loi du 12 mai 1910 sur les langues modernes, 12 mei 1919-9 januari 1935: telegram van de minister aan de studieprefect, 11 september 1920.

81. AKAT, Registre correspondances gouvernement, 21 september 1920-26 mei 1923: brief van de studieprefect aan de minister, 21 september 1920.

82. In het schooljaar 1919-1920 waren er in vijf klassen slechts zeven leerlingen die het Franstalig regime volgden.

83. AKAT, Bundel B2: Loi du 12 mai 1910 sur les langues modernes, 12 mei 1919-9 januari 1935: brief van de minister aan de studieprefect, 22 september 1921.

84. In de klassieke humaniora kreeg het Frans 8 uur per week (i.p.v. 6 uur), het Nederlands 4 uur (i.p.v. 6 uur); in de moderne humaniora stonden voor Frans 9 uur per week (i.p.v. 7 uur) op het lesrooster, voor Nederlands waren er dat 6 uur (i.p.v. 7 uur).

Nederlands werd onderwezen. Het experiment van minister Destréé pleitte volgens hem zeker niet tegen de vernederlandsing van het rijksmiddelbaar onderwijs.⁸⁵ Voor Frans stonden in Tongeren 9 lessen per week op het programma van zowel de klassieke als de moderne humaniora. Ballet was van mening dat er tijdens die lessen meer spreekoefeningen aan bod mochten komen. De leraar Frans vond het proefproject een ramp *“want het onderricht der andere vakken vergemakkelijkte de studie der Fransche taal”*. Ballet vond echter dat het doel van vakken zoals Latijn, rekenen en geschiedenis niet het aanleren van het Frans was maar wel de algemene vorming. En hij citeerde voormalig onderwijsminister Destrée die in de Kamer verklaarde: *“Wanneer men aan zijn zoon Chinees wil aanleren niemand er zal aan denken hem de Wiskunde door het Chinees te onderwijzen”*. In oktober 1922 trok de studieprefect de vernederlandsing progressief door naar de zesde klas om te vermijden dat leerlingen extra kosten moesten doen voor de aankoop van nieuwe Franstalige handboeken. Hij deed dit zonder de ministeriële goedkeuring hiervoor af te wachten.⁸⁶ Het jaar daarna gebeurde hetzelfde voor de vijfde klas.⁸⁷

Minister Destrée had in 1921 ook het plan opgevat om de rijksmiddelbare scholen in Brugge, Lokeren, Maaseik en Sint-Niklaas stapsgewijs te vernederlandsen.⁸⁸ Hij voorzag daarbij een verdubbeling van het aantal lessen Frans; voor het vak handelswetenschappen bleef het Frans de voertaal.⁸⁹ Over de concrete realisatie hiervan in de Rijksmiddelbare School in Maaseik hebben we geen gegevens kunnen terugvinden. Omdat de positie van het Nederlands zowel binnen als buiten de lessen al sterk was, vermoeden we dat de vernederlandsing er weinig weerstand ondervond.⁹⁰

In september 1926 begon minister Camille Huysmans met de vernederlandsing van alle Vlaamse rijksmiddelbare scholen. Voor de eerste twee studie jaren baseerde hij zich hiervoor op de onderwijswet van 1914.⁹¹ Het Nederlands werd voor alle vakken de voertaal. Voor geschiedenis en aardrijkskunde, wetenschappen en handel werden ‘geleide’ herhalingsoefeningen voorzien die in het Frans moesten

85. AKAT, *Registre correspondances gouvernement*, 21 september 1920-26 mei 1923: brief van de studieprefect aan de minister, 22 mei 1922 en *Bundel Jaarlijksch Verslag*. Documentatie W. Ballet. 1919-1923, 1921-1922.

86. De studieprefect argumenteerde dat als gevolg van het aantreden van een nieuwe onderwijsminister hijzelf had besloten de vernederlandsing verder te zetten en de leerlingen al Nederlandstalige handboeken had laten aanschaffen. AKAT, *Registre correspondances gouvernement*, 21 september 1920-26 mei 1923: brief van de studieprefect aan de minister, 17 november 1922.

87. De vernederlandsing werd in ieder geval niet uitgebreid tot de vierde klas. AKAT, *Register briefwisseling met het centraal bestuur*, 29 augustus 1925-9 mei 1930: brief van de studieprefect aan de minister, 16 september 1925.

88. L. Bauwens, *Code [...]*, p. 144.

89. M. Hanson, *Middelbaar onderwijs [...]*, pp. 2259-2268.

90. M. Hanson, *Van Frans naar Nederlands [...]*, pp. 131-132.

91. J. Hunin, *Het enfant terrible. Camille Huysmans 1871-1968*, Amsterdam, 1999, p. 257.

worden gegeven.⁹² Omdat over laatstgenoemde maatregel nogal wat verwarring bestond, maakte de onderwijsminister twee jaar later de scholen er attent op dat de 'geleide oefeningen' in het Frans geenszins aanleiding mochten geven om nieuwe leerinhouden aan te brengen; ze waren bedoeld als herhalingsoefeningen waarbij de nadruk lag op het Frans spreken en schrijven.⁹³

In september 1927 voerde minister Huysmans in de Vlaamse afdelingen van de athenea een ingewikkeld gemengd Frans-Nederlands stelsel in waarbij hij twee derden van de lessen in het Nederlands en één derde in het Frans voorzag.⁹⁴ Mogelijk werd hij bij deze regeling geïnspireerd door de oplossing die zijn voorganger Pierre Nolf voor de Gentse universiteit uitwerkte.⁹⁵ De leraren klassieke talen J. Picard en J. Michiels van het Koninklijk Atheneum in Tongeren toonden zich tevreden over de nieuwe taalregeling. "*Sedert de leerlingen een gedeelte van het Latijn en Grieksch aanleeren door middel van hun moedertaal stel ik vast dat zij met meer gemak de lessen aanleeren*", aldus de studieprefect.⁹⁶ In de zesde klas werd voor Latijn voornamelijk het Nederlands als voertaal gebruikt omdat de leerlingen onvoldoende Frans kenden als ze in de humaniora kwamen; in de vijfde klas overwoog het Frans. De leraar aardrijkskunde zag een aanzienlijk deel van zijn lestijd verloren gaan door vertalingen en taalkundige toelichtingen. Ook een andere collega kon door de Franse herhalingslessen onmogelijk het leerprogramma afwerken. In maart 1928 stelde studieprefect Ballet voor om vanaf het volgende schooljaar in de wetenschappelijke afdeling alle lessen in het Frans te geven omdat de meeste leerlingen na de moderne humaniora ingenieursstudies deden in Luik, waar alle cursussen in die taal werden gegeven.⁹⁷ Of hij hiervoor toelating kreeg, konden we niet achterhalen.⁹⁸ Wel werd de vernederlandsing van het vak wiskunde na de derde klas stopgezet omdat Tongeren "*zoo dicht bij de universiteitsstad Luik ligt*".⁹⁹

92. *Mededelingen van het Ministerie van Openbaar Onderwijs*, 1926, III, p. 193 (ministeriële omzendbrief van 10 september 1926).

93. *Mededelingen [...]*, 1928, II, 100 (ministeriële omzendbrief van 28 december 1928).

94. AKAT, Bundel B2: Loi du 12 mai 1910 sur les langues modernes, 12 mei 1919-9 januari 1935: brief van de minister aan de studieprefect, 21 september 1928 (ministeriële omzendbrief van 13 september 1927).

95. De wet van 31 juli 1923 splitste de Gentse universiteit in twee afdelingen: één waar twee derden van de cursussen in het Nederlands en één derde in het Frans zou worden gegeven en één waar de omgekeerde taalverhouding werd ingevoerd.

96. AKAT, Bundel B2: Loi du 12 mai 1910 sur les langues modernes, 12 mei 1919-9 januari 1935: rapport van de studieprefect voor de minister over het taalregime, juni 1928.

97. AKAT, Register briefwisseling met het centraal bestuur, 29 augustus 1925-9 mei 1930: brief van de studieprefect aan de minister, 27 maart 1928.

98. In een brief aan de minister van 15 juni 1928 vermeldde de studieprefect dat sinds 1924 vier van de acht afgestudeerden in de eerste wetenschappelijke naar Luik gingen. AKAT, Register briefwisseling met het centraal bestuur, 29 augustus 1925-9 mei 1930: brief van de studieprefect aan de minister, 15 juni 1928.

99. P. Smolders, *De taalkwestie [...]*, p. 3.

De Franstalige leraar wetenschappen bleef er op post ondanks het feit dat het vak voor een deel in het Nederlands moest worden gegeven. Over het algemeen werd de formule twee derden Nederlands en één derde Frans in afwachting van een definitieve taalregeling op zo'n manier toegepast dat de "*talenmengelmoes*" verminderde.

DE TAALWET VAN 1932

Op het einde van de jaren twintig kwam een deel van de Vlaamse beweging in Vlaams-nationalistisch vaarwater. Er deed zich een snelle radicalisering voor in anti-Belgische zin. Op politiek vlak bespoedigden belangrijke verschuivingen de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs. De verrassende verkiezing van de ter dood veroordeelde activist August Borms in december 1928 betekende een stevige duw in de rug van het Vlaams-nationalisme. Met ongeduld werd gepleit voor een snelle oplossing van de Vlaamse taalkwestie. Bij de parlementsverkiezingen van 26 mei 1929 behaalden de Vlaams-nationalisten 11,6% van de stemmen; in Limburg zelfs 16,4%.¹⁰⁰ De Luikse bisschop Kerkhofs die vreesde voor de katholieke eenheid en voor een socialistische opmars in Limburg, had vóór de verkiezingen van 1929 opgeroepen niet op de Vlaams-nationalistische Katholieke Vlaamse Volkspartij van Limburg te stemmen. Toch veroverde de partij met boegbeeld Gerard Romsée twee parlementszetels, die ze ook in de daaropvolgende verkiezingen van 1932 konden behouden.

In juli 1930 werd het 100-jarig bestaan van België gevierd. De regering had zich voorgenomen tegen dan een definitieve taalregeling voor het onderwijs uit te werken om allerlei nationalistische wanklanken tijdens de plechtigheden te vermijden. Toen ze daarin niet slaagde, waren er, zoals gevreesd, hier en daar incidenten die het jubeljaar ontsierden.¹⁰¹ In het Klein Seminarie in Sint-Truiden werden drie studenten van de filosofieafdeling weggezonden, omdat ze tijdens de uitvoering van de *Brabançonne* bleven zitten.¹⁰² Enige tijd later sprak bisschop Kerkhofs daarvoor – in het Frans – een strenge vermaning uit aan het adres van de Vlaamse priester-leraren van het Klein Seminarie. In Tongeren was er een incident op de Grote Markt, waar leerlingen van het Onze-Lieve-Vrouwecollege de Belgische driekleur uitbeeldden. Toen daarbij de rode kleur ontbrak kreeg de flamingantische priester-leraar Eugeen Froidmont hiervoor de schuld in de schoenen geschoven. Onder druk van het Tongerse establishment verplaatste bisschop Kerkhofs hem naar het college van Stavelot.¹⁰³

100. E. Raskin, *Limburg*, in: *NEVB [...]*, p. 1902.

101. P. Moens, *Het taalregime [...]*, pp. 87-94.

102. De priester-kandidaten zetten daarna hun studies verder in de bisdommen Doornik en Namen. L. De Bruyne, *Paul Vandermeulen [...]*, pp. 224-225. Zo'n incident zou ook tijdens het episcopaat van Rutten (1901-1927) in het Klein Seminarie in Sint-Truiden zijn voorgevallen, waarna de bisschop de seminarieleiding verzocht de betrokkenen niet weg te sturen. De dwarsliggers waren echter al door de directeur weggezonden, hij had daarover geen advies gevraagd aan het bisdom.

103. E. Raskin, *Gerard Romsée [...]*, pp. 16-14; *Gedenboek Onze-Lieve-Vrouwecollege Tongeren*

Het Sint-Jozefscollege in Hasselt werd in de plaatselijke liberale pers afgeschilderd als een burcht van anti-Belgicisme.¹⁰⁴ De Vlaamse geest van het college was een doorn in het oog van de franskiljonse officieren van het Elfde-Linieregiment in Hasselt en van kringen rond de liberale uitgever François Olyff van het blad *Nieuw Limburg*. Op 29 maart 1930 marcheerde een groep soldaten met muzikale begeleiding en Belgische vlag voorbij de collegepoorten.¹⁰⁵ Volgens de bevelvoerende officier hadden de leraars de leerlingen van de poort weggehaald, toen ze de vlag zagen; ze namen zelfs hun hoed niet af. De militaire overheid eiste sancties. Op 21 januari 1931 zouden collegeleerlingen naar de rijkswacht hebben gespuwd. De directeur verplichtte drie scholieren – die de feiten overigens ontkenden – schriftelijk hun excuses aan te bieden. In mei 1932 was er een incident waarbij collegeleerlingen tijdens een circusvoorstelling bij het zien van de Belgische driekleur in een goochelnummer “*ahoe*” zouden hebben geroepen.¹⁰⁶ Volgens een getuige lag dat eerder aan de matige kwaliteit van de voorstelling dan aan de politieke overtuiging van de leerlingen.¹⁰⁷ Het bisdom vroeg de directeur twee of drie leerlingen die bij het voorval waren betrokken, weg te zenden “*om den slechten indruk weg te vagen en de faam van ‘t college ongeschonden te behouden. Een publieke maatregel dringt zich op, daar het incident publiek is geweest.*”¹⁰⁸ Directeur Jozef Michiels die goede relaties onderhield met de Hasseltse burgerij, bleef kalm onder de roddelcampagne die in de stad was ontketend en die het gevolg was van de tegenstand van bepaalde Hasseltse kringen tegen de op til zijnde taalwetten. Toen ongeveer een maand later het Sint-Jozefscollege zijn vijftigjarig jubileum vierde, riep hij in zijn historische overzicht bij elke vermelding van oud-leerlingen die als geestelijke of leidinggevende burger de katholieke zaak verdedigden als een refrein en op theatrale wijze uit: “*Dat zijn de vruchten van den boom*”, hierbij verwijzend naar een liberaal persartikel dat onder dezelfde titel scherpe klachten formuleerde tegen het college.¹⁰⁹ Bisschop Kerhofs van zijn kant haalde tijdens de jubileumviering scherp uit naar het Vlaams-nationalisme: “*Beste jongens, het doet me pijn aan ‘t harte, te moeten bestatigen, dat*

[...], p. 30.

104. R. Van der Heijden, Bijdrage tot de geschiedenis [...], p. 12; G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering [...]*, pp. 48-49.

105. G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering [...]*, pp. 197 en 199.

106. CASJH, Vlaamse problematiek 1925-1933: brief van de directeur aan een ouder, 2 juni 1932 en brief van de directeur aan Mgr. Schyrgens van *Le Vingtième Siècle*, 10 juni 1932.

107. G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering [...]*, p. 200.

108. CASJH, Vlaamse problematiek 1925-1933: brief van vicaris-generaal Peters aan de directeur, 6 juni 1932 en brief van de directeur aan een ouder, 2 juni 1932. – Of Michiels inderdaad enkele leerlingen heeft weggezonden, konden we niet achterhalen. Wel had hij enkele dagen ervoor minstens één leerling voor enkele dagen geschorst.

109. G. Verbeek, *Dankbaarheid en Waardering [...]*, pp. 200-204. Het krantenartikel *De vruchten van den boom: een nieuw schandaal!* verscheen op 4 juni 1932 in het liberale blad *Nieuw Limburg* en werd één dag later beantwoord met een artikel in de katholieke *Gazet van Hasselt*.

er onder de Vlamingen stroomingen zijn ontstaan, die alhoewel goed bedoeld, niettemin den band verbreken, die sinds eeuwen den bisschop met zijn volk heeft verbonden".¹¹⁰ Vanuit het publiek zou één van de leerlingen daarop hebben gefluisterd: "Hoort ge hem afkomen met zijnen zever?". Na afloop schreef vicaris-generaal Henri Peters dat de bisschop tot zijn spijt bij gelegenheid van de prijsuitdeling en het jubelfeest was vergeten nadere opheldering te vragen over de voorbije perspolemie.¹¹¹ Hij raadde de directeur aan in het vervolg strenger op te treden om geen aanleiding meer te geven waarbij de faam van het college in opspraak zou geraken, zeker nu de vernederlandsing volledig zou worden doorgevoerd.

Op 14 juli 1932 werd de door de Vlamingen zo lang nagestreefde wet op de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs door koning Albert ondertekend. De wet vertrok vanuit het principe dat de streektaal de onderwijstaal moest zijn.¹¹² Ze was van toepassing op alle officiële onderwijsinstellingen ingericht door de Staat, de gemeente, de provincie en ook op de gepatroneerde scholen. Het vrij middelbaar onderwijs werd door de wet van 15 juli 1932 eveneens verplicht de nieuwe taalwet te volgen, indien het toegang wilde verlenen tot de universitaire examens.¹¹³ De bestaande Franstalige afdelingen aan sommige athenea en rijksmiddelbare scholen zouden geleidelijk aan verdwijnen en de transmutatieklassen of bijzondere taalklassen, die een andere voertaal hadden dan de streektaal, werden beperkt tot het lager onderwijs.¹¹⁴

In het middelbaar onderwijs moest er in elk studiejaar ten minste vier lessen per week aan de studie van de tweede taal worden besteed. In alle Vlaamse onderwijsinstellingen werd het Frans als tweede taal gekozen. De taalwetten van 14 en 15 juli moesten vanaf het schooljaar 1932-1933 geleidelijk van jaar tot jaar worden toegepast. Vanaf het schooljaar 1937-1938 was het middelbaar onderwijs nagenoeg volledig vernederlandsd. Volgens de verklaring van de Sint-Truidense volksvertegenwoordiger Emile Blavier in de Kamer zorgden de taalwetten voor het eerst op onderwijsvlak voor een volstrekte gelijkheid tussen Vlamingen en Franstaligen op basis van "*eerbied voor de taal- en de cultuureenheid van beide land-*

110. CASJH, Losse stukken: brief van de secretaris van de Katholieke Kiesvereniging aan directeur Michiels, 10 mei 1933.

111. CASJH, Kaft 1931-1935: brief van vicaris-generaal Peters aan de directeur, 21 augustus 1932.

112. L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, II, Leuven, 1985, pp. 73-84; C. De Baere, *De wet van 14 juli 1932 houdende de taalregeling in het lager en het middelbaar onderwijs*, Borgerhout, 1935, pp. 7-26.

113. De wet van 15.07.1932 bepaalde dat niemand kon worden toegelaten tot het examen van kandidaat zonder getuigschrift van middelbare studies volgens de wet van 14 juli 1932. L. Wils, *Honderd jaar [...]*, p. 166.

114. In de transmutatieklassen hadden leerlingen het recht in eentalige streken onderwijs te krijgen in de moedertaal of de gebruikelijke taal om ze in staat te stellen hun middelbare studies in het normaal taalregime van de streek te volgen.

streken, die evenzeer door de Vlamingen als door de Walen werd opgeëischt".¹¹⁵

De Franstalige afdelingen aan de koninklijke athenea van Hasselt en Tongeren werden geleidelijk aan afgebouwd. In Hasselt zaten er tijdens het schooljaar 1932-1933 230 leerlingen in de Vlaamse en 27 (d.i. ca. 10%) in de Franstalige afdeling; in Tongeren waren de verhoudingen toen 153 en 14 (d.i. ca. 8%).¹¹⁶ In het Koninklijk Atheneum in Hasselt startte de minister in oktober 1932 door de afschaffing van de zesde klas met de afbouw van de Franstalige sectie, wat in 1938 werd voltooid.¹¹⁷ De uitslagenboekjes van de school waren sindsdien eentalig Nederlands.¹¹⁸ In een brief van 17 juni 1938 vroeg de studieprefect aan de minister of hij of een leraar nog een collega of leerling in het Frans mocht aanspreken. Het was volgens hem tegenwoordig immers onontbeerlijk te weten wat toegelaten of verboden was om alle moeilijkheden te vermijden.¹¹⁹

In het Koninklijk Atheneum in Tongeren werd bij het begin van het schooljaar 1932-1933 de zesde klas van de Franstalige afdeling afgeschaft omdat ze niet het wettelijk vereiste minimumaantal leerlingen telde.¹²⁰ Het jaar daarna toen er zich negen leerlingen aanboden, werd ze opnieuw ingericht.¹²¹ In juni 1936 meldde de studieprefect dat tengevolge van lokale omstandigheden het vak wiskunde tot dan toe in de hoogste klassen in het Frans werd gegeven. In het afgelopen schooljaar was de vernederlandsing van dat vak doorgevoerd tot in de derde klas; het volgende jaar zou de tweede klas volgen.¹²² In oktober konden twee leerlingen niet starten in de Franstalige afdeling omdat ze in het taalexamen voor Nederlands

115. C. De Baere, *De wet van 14 juli 1932 [...]*, p. 81.

116. L. Bauwens, *Régime linguistique de l'enseignement primaire et de l'enseignement moyen*, Brussel, 1933, p. 6.

117. AKAH, Register briefwisseling met het Middenbestuur, ontvangen brieven, 16 oktober 1930-29 augustus 1936: brief van de minister aan de studieprefect, 11 oktober 1932.

118. V. Ruwet, *Gedenkboek Koninklijk Atheneum Hasselt*, Hasselt, 1950, p. 145.

119. AKAH: brief van de studieprefect aan de minister, 17 juni 1938.

120. Art. 9 van de wet van 14 juli 1932 bepaalde dat een Franse afdeling mocht blijven bestaan: ten eerste, voor op dat moment ingeschreven leerlingen; ten tweede, voor leerlingen die hun lager onderwijs volgden in de bijzondere taalklassen en de streektaal niet voldoende machtig waren om met vrucht het normale taalregime te volgen; en ten derde, voor leerlingen van Belgische nationaliteit van wie de moedertaal of de gebruikelijke taal niet de taal van de streek was en die hun lagere school hadden gevolgd of hun middelbare studies hadden aangevat in een instelling die niet onderworpen was aan het taalregime van de streek, op voorwaarde dat er minimaal acht leerlingen per studiejaar waren. L. Bauwens, *Régime linguistique [...]*, pp. 15-16. In Tongeren waren er maar twee (i.p.v. de vereiste acht) leerlingen voor de zesde klas van de Franstalige afdeling. Bij Ministerieel Besluit van 21 oktober 1932 werd deze klas opgeheven. AKAT, Register briefwisseling met het Middenbestuur, 9 mei 1930-25 augustus 1934: brief van de studieprefect aan de minister, 24 september 1932, 24 oktober 1932 en 12 november 1932.

121. AKAT, Register briefwisseling met het Middenbestuur, 9 mei 1930-25 augustus 1934: brief van de studieprefect aan de minister, 22 september 1933.

122. AKAT, Register briefwisseling prefect, 1 september 1934-21 september 1939: brief van de studieprefect aan de minister, 4 juni 1936.

een voldoende taalkennis hadden bewezen.¹²³ Studieprefect P. Smolders vond het taalexamen een regelrechte klucht; het volstond immers te zwijgen of te noteren "*comprends pas*" om te slagen.¹²⁴ Om de concurrentie aan te gaan met het plaatselijke bisschoppelijke college dat meer lesuren Frans voorzag dan het atheneum, stelde de prefect voor om op de 'geleide ontspanningsnamiddagen' om de drie weken enkele uren te besteden aan conversatieoefeningen Frans voor de Vlamingen en Nederlands voor de Franstaligen.¹²⁵

Intussen was sinds 1935 aan het Koninklijk Atheneum in Tongeren een pensioonaat verbonden dat zich vooral richtte naar kandidaten die Frans wilden leren. Toen dat bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd opgeheven, kwam ook de Franstalige afdeling in de problemen.¹²⁶ In december 1942 werd de zesde klas van de Franse sectie opgeheven; het jaar daarna gebeurde dat ook met de vijfde klas.¹²⁷ Bij het begin van het schooljaar 1945-1946 werden de afgeschafte vijfde en zesde klas van de Franstalige afdeling heringericht.¹²⁸ In 1951 werd de sectie definitief opgeheven.¹²⁹

Bisschop Kerkhofs verklaarde de vernederlandsing in zijn Limburgse colleges loyaal uit te voeren "*sans arrière pensée*".¹³⁰ Tegelijkertijd vroeg hij bijzondere aandacht voor de studie van het Frans dat de taal was van "*la grande majorité des diocésains liégeois*" en "*la compréhension mutuelle entre les Belges et la cohésion nationale*" kon bevorderen. De Franse taalkennis was immers van groot belang voor toekomstige

123. Dit taalexamen Nederlands was ingevoerd bij Ministerieel Besluit van 15 september 1934 en was van toepassing op leerlingen vermeld in de tweede categorie van art. 9 van de taalwet van 14 juli 1932. Het taalexamen moest nagaan of de leerlingen zonder moeilijkheden Nederlands konden spreken en schrijven om de lessen te kunnen volgen. Slaagde de kandidaat niet voor het examen (een score lager dan 70%), dan mocht hij de lessen in de bijzondere taalafdeling volgen. De twee leerlingen die zich in Tongeren aanboden, haalden een score van 90% voor het taalexamen Nederlands.

124. AKAT, Register briefwisseling prefect, 1 september 1934-21 september 1939: brief van de studieprefect aan de inspecteur, 3 oktober 1936.

125. Wat het aantal lesuren Frans betrof, richtte het atheneum al het maximum aantal uren in. De minister ging wellicht akkoord met het voorstel want o.a. op 25 januari 1938 werd zo'n 'conversatienamiddag' vermeld. AKAT, Register briefwisseling prefect, 1 september 1934-21 september 1939: brief van de studieprefect aan de minister, 15 oktober 1937 en Register geleide namiddagen 1936-1937 en 1938-1939: 25 januari 1938.

126. AKAT, Bundel briefwisseling met het Bestuurscollege, 1942-1946: brief van de studieprefect aan de burgemeester van Tongeren, 14 april 1942.

127. AKAT, Bundel briefwisseling 1939-1943: brief van de studieprefect aan de secretaris-generaal, 18 augustus 1941, 2 januari 1942 en 26 januari 1942.

128. AKAT, Bundel taalinspectie, 10 november 1945-20 oktober 1949: brief van de taalinspectie aan de prefect, 10 november 1945.

129. T. Neven, M. Rubens, F. Scheys & M. Meertens, *Gedenkboek koninklijk atheneum van Tongeren*, Hasselt, 1953, p. 212; *Driejaarlijks verslag. Ministerie van Openbaar Onderwijs, 1945-1947*, p. 195; *1948-1950*, p. 222 en *1951-1953*, pp. 254-255.

130. CASHN, A3: Réunion de MM. les Directeurs des Collèges et Instituts Episcopaux, 13 april 1932.

priesters, zeker nu het aantal Waalse roepingen terugliep. Vandaar dat de bisschop besloot het aantal lessen Frans op te trekken in de laagste drie humanioraklassen tot 6 uur per week en in de hoogste drie tot 5 uur per week.¹³¹ De Franse week voor het taalgebruik op de speelplaats verdween.¹³²

In het Klein Seminarie in Sint-Truiden maakte de volledige splitsing van de humaniora in een Vlaamse en een Franstalige afdeling geen einde aan de wrijvingen tussen de verschillende taalgroepen. Bisschop Kerkhofs suggereerde om voorlopig in enkele godsdienstige en letterkundige verenigingen alleen Vlaamse leerlingen toe te laten *“anders heerscht er onvermijdelijk wantrouwen en verklikingsvrees ... [om] zonder aanstoot of bezwaar hun ‘vlaamsch’ gemoed even lucht te geven”*.¹³³ Directeur Gustaaf Boes was hiervan geen voorstander omdat het inging tegen het principe van de vermenging van diverse taalgroepen. Bovendien gingen de meeste Waalse leerlingen niet met slechte bedoelingen naar de Vlaamse Academie, ze wilden zich enkel bijscholen en toonden sympathie voor de Vlaamse idealen.¹³⁴ Principieel was ook de bisschop er geen voorstander van dat *“verschillende vlaamsche, fransche, duit-sche groepen (...) louter naast malkaar geplaatste groepen [waren] zonder wederzijdsch contact, zulks ware noch broederlijk, noch kristelijk, noch priesterlijk”*.¹³⁵ Hij raadde het vormen van gemengde gezelschappen aan, waarbij de leraren zelf het goede voorbeeld dienden te geven. Bij een priesterretraite stelde de bisschop tot zijn verwondering vast dat het lerarenkorps in het Klein Seminarie twee gesloten groepen vormde, samengesteld op basis van de gehanteerde taal. Tegen de opwerping dat de Vlaamse leraren in het contact met hun Franstalige collega's steeds verplicht zouden worden Frans te spreken, stelde directeur Boes dat van de 11 Waalse leraren er zeven steeds Nederlands spraken met hun Vlaamse collega's.¹³⁶

Het aantal leerlingen in de Franstalige afdeling van het Klein Seminarie in Sint-Truiden schommelde in de periode 1932 t.e.m. 1961 tussen 42 en 101. De meesten van hen kwamen uit Aubel in het land van Herve en Bassenge in Waals-Haspengouw. Vooral de pastoor van Aubel bracht heel wat kandidaten aan.¹³⁷ Vanaf de jaren vijftig zette zich een daling in bij het aantal Waalse leerlingen. Volgens de directeur was dit het gevolg van geruchten die de nakende afschaffing van de

131. CASHN, K7: brief van bisschop Kerkhofs aan de directeurs, 16 augustus 1932.

132. Volgens priester-leraar Hendrickx werd de verplichting Frans te spreken op de speelplaats in 1932 niet meer nageleefd. CASJH, Clement Hendrickx, Memoires, 122.

133. AKLSEMST, Losse stukken: brief van bisschop Kerkhofs aan de directeur, 4 december 1932.

134. Volgens de voorzitter van de Vlaamse Academie waren slechts twee of drie Franstaligen die de zittingen bijwoonden *“suspects”*. BAL, Vicariat de l'enseignement, nr. 40: brief van directeur Boes aan bisschop Kerkhofs, 9 november 1936.

135. BAL, Vicariat de l'enseignement, nr. 40: brief van bisschop Kerkhofs aan de directeur, 12 december 1936.

136. BAL, Vicariat de l'enseignement, nr. 40: brief van directeur Boes aan bisschop Kerkhofs, 13 december 1936.

137. *Omzien in Dankbaarheid [...]*, pp. 84-86.

sectie aankondigden en het gebrek aan medewerking van de geestelijkheid in Wallonië.¹³⁸ Het bisdom wilde de sectie behouden om de rekrutering van Waalse priester-kandidaten te verzekeren.¹³⁹ Het Klein Seminarie in Sint-Truiden was zo één van de weinige katholieke scholen waar na de Tweede Wereldoorlog nog in de beide landstalen werd lesgegeven.¹⁴⁰ Tijdens het schooljaar 1952-1953 waren er 217 leerlingen ingeschreven in de Vlaamse en 55 in de Franstalige afdeling, d.i. ca. 20%.¹⁴¹ In 1960-1961 waren er nog 42 leerlingen in de Franstalige afdeling. Op het einde van dat schooljaar werd de sectie opgeheven en de leraren en leerlingen verhuisden naar het Petit Séminaire Saint-Roch in Ferrières. Dat was meteen het einde van het tweetalig statuut van de bisschoppelijke instelling; het volgende schooljaar werden de palmaressen volledig in het Nederlands gesteld.¹⁴² De splitsing van het bisdom Luik kwam hierdoor een stap dichterbij; in 1967 werd die een feit.

SAMENVATTING

In juli 1932 bekwamen de Vlamingen een wettelijke regeling voor de lang nagestreefde vernederlandsing van het middelbaar onderwijs. Op basis van het taalregime in het middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg tijdens het interbellum onderzochten we de context waarin de taalwet tot stand kwam en of ze ook effectief een einde maakte aan de verfransing van dat onderwijsniveau.

Zowel de taalvoorschriften die de Luikse bisschop Rutten in 1919 voor zijn Limburgse colleges uitvaardigde als die van de opeenvolgende ministers voor het rijksonderwijs, kenden tweetaligheid als norm. De toepassing ervan leverde geen eenduidig beeld. Factoren zoals de ligging van de school ten opzichte van de taalgrens en een verfranste stad of industriële omgeving en de aanwezigheid van Waalse leerlingen hadden een sterke impact op de graad en het tempo van vernederlandsing. Een onvolledige humanioracyclus en het ontbreken van een concurrerende school van het andere onderwijsnet beïnvloedden de positie van de moedertaal in gunstige zin. Daarentegen konden verzet tegen de voortschrijdende vernederlandsing vanuit invloedrijke kringen, een Fransvriendelijke houding van de directie en het gebrek aan Nederlandse taalkennis van individuele leraren de verbetering van het taalregime afremmen.

138. In september 1949 meldde de directeur dat er in de zesde Latijnse van de Franstalige afdeling slechts 16 leerlingen waren ingeschreven. Bisschoppelijk Archief in Hasselt (BAH), Klein Seminarie Sint-Truiden: brief van de directeur aan het bisdom, 18 september 1949; 27 november 1950 en 9 september 1955.

139. BAH, Klein Seminarie Sint-Truiden: brief van de directeur aan adjunct-kabinetschef Van Bilsen van het ministerie, 1 februari 1952.

140. *Omzien in Dankbaarheid [...]*, p. 81.

141. *Driejaarlijks Verslag [...]*, 1951-1953, pp. 265-266.

142. AKLSEMST, Doos 82: palmaressen.

Hoewel het een mijlpaal was door de invoering van de officiële eentaligheid in Vlaanderen, betekende de taalwet van 1932 niet meteen het einde van het Franstalig middelbaar onderwijs in Limburg. De bestaande Franstalige secties mochten ingericht blijven zolang ze voldeden aan bepaalde minimumvoorwaarden wat betreft leerlingenaantallen. In het Koninklijk Atheneum in Tongeren werd de Franstalige afdeling pas in 1951 opgedoekt, in het Klein Seminarie in Sint-Truiden gebeurde dat in 1961, bijna 30 jaar na de invoering van de taalwet op het middelbaar onderwijs.

Paul Janssenswillen (°1964) is doctor in de geschiedenis en lector geschiedenis aan het departement Lerarenopleiding, campus Vorselaar, van de Katholieke Hogeschool Kempen. Hij is eveneens praktijk-assistent aan de Specifieke Lerarenopleiding geschiedenis van de Universiteit Antwerpen.